Papers of the Institute for Bulgarian Language, 39, 163 – 190
Print ISSN 0323-9934, Online ISSN 2603-3402

DOI: 10.47810/PIBL.XXXIX.26.04

НАДПИСИТЕ НА КАМБАНИ ОТ ИЗТОЧНОПРАВОСЛАВНИТЕ ЦЪРКОВНИ ХРАМОВЕ В АСЕНОВГРАД

Георги Митринов
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките, България

THE INSCRIPTIONS ON BELLS FROM THE EASTERN ORTHODOX CHURCHES IN ASENOVGRAD*

Georgi Mitrinov
Institute of Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”,
Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Резюме: Надписите на църковни камбани от множеството източноправославни църковни храмове в Асеновград са важни свидетелства за неговата стара църковна история. Проучването им дава възможност да се уточнят въпроси, свързани с историята на отделните местни църковни храмове и на камбанолеярството по българските земи. Показва се спецификата на тези ценни епиграфски паметници, свързани с българската езикова и църковна история.

Ключови думи: епиграфски паметници; църковни камбани; българско църковно-историческо наследство; графични особености; история на българския език

Summary: The inscriptions on church bells from the many Eastern Orthodox churches in Asenovgrad are important evidence of its ancient church history. Their study provides an opportunity to clarify issues related to the history of individual local churches and bell casting in the Bulgarian lands. The specificity of these valuable epigraphic monuments related to Bulgarian linguistic and church history is shown.

Keywords: epigraphic monuments; church bells; Bulgarian church-historical heritage; graphic features; history of the Bulgarian language

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0).

Неслучайно Асеновград е известен сред източноправославните християни в България като българския Йерусалим. Църковното историческо наследство в града е впечатляващо. Според изследователи построяването и изографисването на крепостната църква „Св. Богородица Петричка“ в крепостта над селището Стенимахос се отнасят към периода XI – XII век (Stoilov 1971: 21), а построяването на църквата „Свети Иван Предтеча“, известна и с вариант на патронното име „Св. Яни“, на скали в западната част на селището – към XII век (Stoilov 1971: 27). Някои изследователи предполагат, че четвъртитата кула на църквата „Св. Богородица Петричка“ при Асеновата крепост е служела за нейна камбанария (Ivanov 1911: 198). В грамота на цариградския патриарх Кирил Лукарис от 15 февруари 1628 г. относно имотите на Бачковския манастир са изписани патронните имена на станимашки църковни храмове: „Свети Димитър“, „Свети Иван Предтеча“ (Продром), „Свети архангели“, „Свети Димитър“, „Свети пророк Илия“, „Свети Георги“, „Света Богородица“ в квартала Амбелино и в трите села: Бачково, Селица и Липци – общо 7 църкви (Haytov 1983: 94). В своите пътеписи от XVII век османският пътешественик Евлия Челеби пише за три неверници църкви в християнската част на селището Станимака, като само едната била уредена (Evlia Chelebi 1972: 286). В случая „уредена“ може да значи добре обзаведена с църковна утвар и т. н. или пък действаща. Френският пътешественик Пол Люкас споменава в пътеписите си, по данни от началото на XVIII век (1706 г.), за 12 църкви в Станимака, без да се броят параклисите по съседните височини (FPB 1975: 270). Според някои изследователи през този век църквите в града били 18, без многото параклиси по височините около града, но не се посочва източникът на сведенията (Stoilov 1971: 61). Йерусалимският патриарх Хрисант Нотарас споменава за 4 енорийски църковни храма в селището Станимака и един в махалата Амбелино през 1720 г. (Yeromonah Pavel 1987: 26). Днес в Асеновград има близо 10 действащи източноправославни църковни храма и над 50 параклиса във вътрешността и в околностите му.

1. ДОСЕГАШНИ ПУБЛИКАЦИИ, ПОСВЕТЕНИ НА КАМБАНАРИИТЕ И НА ЦЪРКОВНИТЕ КАМБАНИ В АСЕНОВГРАД

Темата за камбаните на източноправославните църкви в Асеновград не е разработена. В отделни публикации се откриват данни за камбанариите към местните църкви, като се споменава откъслечно и за камбаните. Публикацията на Г. Маринова „Камбанарии и камбани в Асеновград“ включва изчерпателни исторически сведения за църквите в Станимака през различните исторически епохи. Представени са данни за построените камбанарии към църквите в града през XIX и XX век, както и интересни факти, свързани с отливането и използването на църковните камбани (Marinova 1999: 94 – 101). В свое изследване

за камбанариите и камбанолеенето по българските земи Н. Тулешков включва сведения за камбанариите на асеновградските църкви „Св. Богородица Дълбоката“[1] и „Св. Никола“, но не публикува образци от надписи на камбани от църквите в града (Tuleshkov 2011: 152 – 202). Селищната монография „Миналото на Асеновград“ на Н. Хайтов засяга въпроса за някогашните църкви в града, като се цитират писмени източници, свързани с наличието на стари църковни храмове в Асеновград и околностите му, както и с построяването на нови такива през XVIII и XIX век. Но данни за църковните камбани и за камбанолеенето не са включени (Haytov 1983: 94 – 142). Интерес представляват сведенията за камбаната на часовниковата кула в с. Смилян, Смолянско, която е откраднатa от църква в района на Станимака и околните му селища по време на кърджалийските нападения над града и околностите му от края на XVIII и началото на XIX век. Камбаната е нарязана на две части и е пренесена в с. Смилян, Ахъчелебийско (дн. Смолянско). Тя била дар от устовския деребей Аджи ага, участвал като водач на родопските хайти в разорението на Станимака по време на кърджалийството из българските земи. Авторът цитира публикация на родоповеда Петър Маринов в сп. „Родопска мисъл“ (г. 2, № 9), като е публикуван надписът на камбаната на влашки език с кирилска графика, а също и негов „свободен превод“ на български (Haytov 1983: 131). Данни за църквите в Асеновград са включени в книгата на М. Стоилов „Асеновград – огнище на строителни традиции“ (Stoilov 1971). Авторът отбелязва в увода, че негова публикация по темата е трябвало да бъде част от селищната монография за миналото на Асеновград с автор Николай Хайтов, но впоследствие поради стекли се обстоятелства тя се появява като отделно изследване. В него освен данни за старите църкви в града и за построените в по-ново време има и сведения за църковната камбана на храма „Св. Богородица – Успение“, която е отлята във Виена с надпис: ХРАМ СВ. УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО 1872 Г. Отбелязано е, че преди построяването на камбанарията на дървета били окачени едно дървено и две железни клепала (Stoilov 1971: 69).

2. ЗА НАДПИСИТЕ НА ДНЕШНИТЕ ЦЪРКОВНИ КАМБАНИ В АСЕНОВГРАД

В настоящото изследване се разглеждат надписите на църковните камбани от действащите източноправославни църковни християнски храмове в Асеновград. Основна цел е да се опишат и систематизират епиграфските паметници –

[1] Тук и на други места в текста са изписвани варианти на патронните имена на църквите, които са използвани в цитираните източници.

важна част от местното църковно-историческо наследство. За целта са проучени графичните, граматичните и тематичните им особености. Наред с това са представени данни за историята на отделните църковни храмове в града, на камбанариите им и на църковните камбани в тях, доколкото се откриват такива исторически сведения. Съпоставени са данни от различни публикации по темата.

2.1. Църква „Света Богородица – Благовещение“

Наричана е още „Рибената“ и е разположена в източната част на града. Построена е към 1830 – 1834 г. До 1838 г. църквата и аязмото под нея били обзаведени и изографисани (Stoilov 1971: 73 – 74). Според други изследователи до 1835 г. църквата „Св. Богородица“ – Рибената била параклис на Бачковския манастир. През същата година върху основите на параклиса е построена сегашната църква, „като част от старинния градеж в олтарния зид е била запазена, та и сега в него личат две двустъпни, засводени ниши – по една от двете страни“ (Haytov 1983: 53). Н. Хайтов допълва, че църквата „Света Богородица – Благовещение“, наречена още „Балъклийката“, се намирала край извора Топлицата, под Камена, в новия квартал Бахча махала. При преустройството на параклиса в църква било вградено аязмо с вода от извора Топлицата, в което били завъдени риби. Оттам дошло и названието на църковния храм – Балъкли, т. е. Рибената. Той бил назоваван още „Бръшляновата Богородица“, тъй като стените му били обрасли в бръшлян. Според Хайтов след изографисването на църквата (към 1838 г.) тя попаднала във фанариотски ръце, което продължило до 90-те години на XIX век (Haytov 1983: 152 – 154). В началото на 30-те години на XX век е построена камбанария към църквата. Тогава са поръчани 4 нови камбани. Обявен е търг, спечелен с по-ниска цена от камбанолеяря Марин Алексиев, но църковното настоятелство предпочита майстора Благо Велеганов, който да изработи камбани с тоновете „ми“, „до“, „сол“, „до“. Старата камбана е направена също от него и е с „ясен мелодичен и силен звук“, докато фирмата на Алексиев няма такива постижения. Указано е колко трябва да тежат отлетите камбани: първата – 33 кг, втората – 80 кг, третата – 176 кг, четвъртата – 278,5 кг. Наличната стара камбана с тежина 180 кг е претопена и отлята отново. Комисията по приемане на камбаните включвала освен представители на Митрополията двама учители по музика от Пловдив и от Станимака. Специалистите трябвало да преценят точността на тона на камбаните и съзвучието им (Marinova 1999: 97 – 98). Няма запазени данни за надписите на старата камбана. Днес на камбанарията има 4 камбани.

Надписи на камбана 1

Едноредов надпис с отлети изпъкнали букви е разположен в долния край на средното камбанно поле: ПОДАРЕНА ОТЪ СЕМЕЙСТВО ДИМО Г. ТЕРЗИЕВЪ.

Графични особености: графема Д е със задна отвесна и с наклонена предна греда, която в горния край, при допира със задната греда, оформя остър ъгъл. В горния край, наляво от връзката на двете греди, е поставена къса хоризонтална линия. Някои от графемите са с леко изкривени хасти.

Размери на буквите: h = 2.8 см; ширина на хастите 0.5 см.

По тематика надписът е дарителски. Без датировка е, но наличието на краесловни ерове показва, че е от периода преди правописната реформа от 1945 г.

На обратната страна в средното поле е отлят щемпел с текст:

1. Надпис по горния овал: БЛАГО ИВ. ВЕЛЕГАНОВЪ
2. Надпис в средното поле (хоризонтален): ИЗРАБОТИЛЪ
3. Надпис по долния овал: ВЪ ПЛОВДИВЪ

Височина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 8.5 см; ширина на щемпела в най-издължената част в хоризонтална плоскост 13 см.

Височина на камбаната с уши 40 см, без уши 32 см; d на отвърстието в долния край 49.5 см.

Украса: на границата между горното и средното камбанно поле са оформени две хоризонтални ивици с растителни мотиви, разделени от пространство, ограничено отгоре и отдолу с дебели изпъкнали линии. В долния край на средното поле, под самия надпис, има изпъкнала тънка хоризонтална линия с вдълбано тясно поле под нея, а по-надолу – други две близко разположени, тънки, изпъкнали, хоризонтални линии.

Надписи на камбана 2

В средното камбанно поле е отлят щемпел с текст:

1. Надпис по горния овал: БЛАГО ИВ. ВЕЛЕГАНОВЪ
2. Надпис в средното поле (хоризонтален): ИЗРАБОТИЛЪ
3. Надпис по долния овал: ВЪ ПЛОВДИВЪ

Височина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 8.5 см; ширина на щемпела в най-издължената част в хоризонтална плоскост 13 см.

Височина на камбаната с уши 57 см, без уши 43 см; d на отвърстието в долния край 65 см.

Украса: на раменния пояс в горното камбанно поле са отлети разположени нагъсто в хоризонтален ред едри флорални елементи, наподобяващи разцъфнал цвят. В долния край на горното камбанно поле е оформена широка хоризонтална ивица, ограничена отгоре и отдолу с изпъкнали дебели линии. По-надолу, в

горния край на средното поле, са отлети редуващи се два вида фигури с растителни мотиви в хоризонтален ред. В долния край на средното поле се различава тънка, изпъкнала, хоризонтална линия, следвана от широка ивица с дребни геометрични фигури. Под нея е оформена вдлъбната хоризонтална ивица по овала, ограничена отгоре с една, а отдолу с две изпъкнали линии.

Според графичните особености на надписа на щемпела (наличието на краесловни ерове) може да се приеме, че камбаната е отлята в периода преди правописната реформа от 1945 г.

Надписи на камбана 3

В средното камбанно поле е отлят щемпел с текст:

1. Надпис по горния овал: БЛАГО ИВ. ВЕЛЕГАНОВЪ
2. Надпис в средното поле (хоризонтален): ИЗРАБОТИЛЪ
3. Надпис по долния овал: ВЪ ПЛОВДИВЪ

Височина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 9 см; ширина на щемпела в най-удължената част в хоризонтална плоскост 13.5 см.

Височина на камбаната с уши 67 см, без уши 57 см; d на отвърстието в долния край 79 см.

Украса: същата като на камбана 2.

Графичните особености на надписа на щемпела (наличието на краесловни ерове) показват, че камбаната е отлята в периода преди правописната реформа от 1945 г.

Надписи на камбана 4

Едноредов текст с вдълбани тънки линии е разположен на хоризонтална ивица в горното камбанно поле, ограничена отгоре и отдолу с изпъкнали хоризонтални линии:

ПОΔАРЕНА ОТЪ ПАВЕЛЪ БОЕВЪ ПРЕЗЪ 1933 Г. 28 МАРТЪ

Графеми Δ, Е, Ъ, Т са оформени със серифи.

Височина на буквените знаци 0.5 см.

По тематика надписът е дарителски. Трябва да се отбележи, че архитектурният проект за строежа на камбанарията към църквата е възложен на пловдивския архитект Боян Чинков, зет на станимашката фамилия Боеви, които са от най-активните дарители по строителството на камбанарията (Marinova 1999: 97).

В средното камбанно поле е отлят щемпел с текст:

1. Надпис по горния овал: БЛАГО ИВ. ВЕЛЕГАНОВЪ
2. Надпис в средното поле (хоризонтален): ИЗРАБОТИЛЪ
3. Надпис по долния овал: ВЪ ПЛОВДИВЪ

Височина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 6.5 см;

ширина на щемпела в най-удължената част в хоризонтална плоскост 11.5 см.

Височина на камбаната с уши 37 см, без уши 29 см; d на отвърстието в долния край 79 см.

Украса: в долния край на горното камбанно поле е разположена широка хоризонтална ивица с геометрични фигури. Следва ивица, ограничена отгоре и отдолу с широки изпъкнали линии, в която е изписан вдълбаният текст. Под нея има огледален образ на горната широка ивица с геометрични фигури. В долния край на средното камбанно поле е оформена по-тясна хоризонтална ивица с геометрични фигури. Под нея са разположени три изпъкнали хоризонтални линии, като най-горната е на по-голямо разстояние от долните две.

2.2. Църква „Свети Георги“

Църквата „Св. Георги“ в някогашния станимашки квартал Амбелино е съградена през 1848 г. Има три купола и двуетажна емпория. Местни изследователи я определят като представителна, с внушително въздействие и споменават за наличието на една камбанария като част от „целия прекрасен архитектурен ансамбъл“ (Stoilov 1971: 71, 73). Но църковният храм днес има две камбанарии, едната е разположена в източния край на църковния двор, а другата – в северозападния, над входа за църковния двор. По-стара е камбанарията в северозападния край. Тя била дървена и с оригинална архитектура, но се срутила през 1948 г. (Marinova 1999: 95).

Камбани на камбанарията в източния край на църковния двор

Камбанарията се състои от две части, наречени голяма и малка камбанария, разположени една над друга. Долната част, т. е. голямата камбанария, е назовавана още часовникова кула, а в горната по-стеснена част е била поставена църковната камбана (Marinova 1999: 95). През 1972 г. вследствие на силна буря паднала част от външната мазилка на камбанарията и се разкрил замазан стенопис с изображения на св. Георги и св. Димитър. В основата му имало надпис с текст: „Тази камбанария и този часовник са направени със средствата на сдружението „Св. мъченик Димитър“, както и година: 1874 г. (Marinova 1999: 95). Днес на камбанарията има две камбани, които са с късна датировка – 40-те години на XX век.

Надписи на камбана 1

Двуредов надпис с отлети букви е разположен в средното камбанно поле:

р. 1 (сводест, издължен във вертикална плоскост текст от долния, почти до горния край на средното камбанно поле): НА ХРАМА. СВ. В. М. ГЕОРГИ, ГР. АСЕНОВГРАД

р. 2 (хоризонтален, разположен в долния край на средното поле): 1948 Г.

Графични особености

Между буквените знаци в отделните думи от сводестия ред на надписа е оставено голямо разстояние. Всяка дума, независимо дали е съкратена, е отделена с точка от следващата. А след агионима СВ. В. М. ГЕОРГИ е поставена запетая. Цифрите в хоризонталния ред на надписа са разположени на широко отстояние една от друга.

По тематика надписът е дарителски.

На обратната страна в средното камбанно поле е отлят щемпел:

1. Текст по горния овал: КАМБАНОЛЕЯРИ
2. Текст в средното поле: - СОФИЯ -
3. Текст по долния овал: СТ. Д. АЛЕКСИЕВЪ И С – ВЕ

Височина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 12 см; ширина в най-издължената в хоризонтална плоскост част 15 см.

Височина на камбаната с уши 79 см, без уши 73 см; d на отвърстието в долния край 89 см.

Украса: в горното камбанно поле е оформена широка хоризонтална ивица, оградена отгоре и отдолу с по две изпъкнали линии. В долния край на средното поле са разположени четири изпъкнали хоризонтални линии. Между двата реда на надписа в средното поле е отлята фигура на св. Георги на кон, който пробожда с копие ламя. От другата страна на средното поле е оформен медальон с фигура на светец с корона на главата и с книга в лявата ръка. Изображенията са силно зацапани и фигурите трудно се различават.

Надписи на камбана 2

В горния край на средното камбанно поле е разположен едноредов хоризонтален надпис с отлети букви: НА ХРАМА СВ. В. М. ГЕОРГИ, АСЕНОВГРАД 1949 Г.

Графични особености

Хастите на графемите са добре оформени в прави линии. Графема Д от ойконим АСЕНОВГРАД е островърха в горния край. В двата края на долната хоризонтална греда има триъгълни серифи.

Височина на графемите 2 см; ширина на хастите 0.5 см.

По тематика надписът е дарителски (ктиторски).

Височина на камбаната с уши 47 см, без уши 34 см; d на отвърстието в долния край 47 см.

Украса: на раменния пояс на горното камбанно поле са отлети 4 звезди, разположени на равни отстояния в хоризонтален ред. В долния край на горното камбанно поле са оформени две двойки широки, хоризонтални, изпъкнали линии, разделени от широка ивица. В средното поле, под първите четири букви на агионима ГЕОРГИ, се открива изображение на Св. Богородица с младене-

ца. Под него има 4 хоризонтални, изпъкнали, дебели линии. Между началото и края на едноредовия надпис, на височината на цялото средно камбанно поле, е оформен медальон с фигура на светец в цял ръст, държащ скиптър в лявата си ръка. Дясната му ръка е вдигната от лакътя нагоре. Над ореола му са вдълбани тънки ивици като лъчи. В левия край на медальона е разположена на по-ниско ниво още една фигура на светец с ореол, която трудно се различава. В долния край на средното поле са разположени 4 хоризонтални, широки, изпъкнали линии. В близост до камбанното отвърстие, в долното камбанно поле, има две широки, изпъкнали, хоризонтални линии.

На камбанарията има монтиран часовник. Часовниковият механизъм е разположен под камбаните. На един негов елемент пред голямо зъбно колело е поставен едноредов сводест надпис на немски език с отлети изпъкнали букви: GEBR: RESCH WIEN. 1872.

Текст на немски език и превод: Gebrüder Resch, Wien, 1872 (Братя Реш, Виена, 1872 г.).

История на надписа: Resch е известна часовникарска фамилия в Австрия (Виена). Компанията Resch е основана в Ебензее през втората половина на XIX век. Бързо разширява своето производство, като през 1885 г. то се увеличава от 12 000 на 15 000 произведени часовника. Известна е също като Ordens-Resch, защото създава повечето от австрийските орденски декорации. Фабриката за часовници Gebrüder Resch със седалище Виена работи от 1862 до 1901 г. и произвежда часовници с марката GR.[2] За съжаление, произведеният часовников механизъм във фирмата с датировка 1872 г., поставен на камбанарията на църквата „Св. Георги“, днес не работи. Интересно е да се спомене, че построената камбанария се оказала ниска за дългите топузи на часовника, та се наложило да се изкопае яма, в която те да могат да се спускат (Marinova 1999: 95).

Камбанарията в северозападния край на църковния двор, както бе отбелязано по-горе, е по-стара. Според цитирания гръцки изследовател Апостолидис на камбанарията има текст: „1871 г., тази камбана заедно с камбанарията са изградени със средствата на членовете на църквата „Св. Георги“. Цитиран е и друг надпис, разположен на свода на камбанарията: „Съществуването на тази камбана, която подканя народа за молитва, заедно с камбанарията, се дължи на членовете на героичния съюз, чието също име носи храмът. Пази боже членовете му, Станимака, 3 май, 1871 г.“ (Marinova 1999: 95).

Днес има една камбана с много късна датировка: 1998 г. На нея е поставен двуредов надпис с изпъкнали отлети букви, разположен в долния край на средното камбанно поле:

[2] <https://www.clockguy.com/SiteRelated/SiteReferencePages/RememberCompany.html>

р. 1: АСЕНОВГРАД, … 1998

р. 2: 150 ГОДИНИ ХРАМ СВ. ГЕОРГИ .. АМБЕЛИНО

Графични особености

Буквите са подредени като в наборен шрифт. Различни са по големина: някои са по-издължени във вертикална плоскост, други са с по-къси хасти. Графема Д е с леко извита навън предна хаста, която оформя остър ъгъл в горния край, при връзката с отвесната задна хаста. От горния край наляво има къса хоризонтална черта. Подобно е оформлението на графема Л в горната част. Цифрите на изписаната година са по-издължени във вертикална плоскост от буквените знаци.

Височина на буквените знаци 2.5 см; ширина на хастите 0.5 см.

По тематика надписът е възпоменателен.

Височина на камбаната с уши 52 см, без уши 40 см; d на отвърстието в долния край 53 см.

Украса: отливката на камбаната е направена така, че личат тесни хоризонтални ивици с леки ръбчета по камбанното тяло в средното и в горното поле. На раменния камбанен пояс – част от горното камбанно поле, е разположен фриз с растителни мотиви. Следват три хоризонтални ивици, отделени от тънки изпъкнали линии. В горния край на средното камбанно поле е оформена украса от геометрични фигури. В долния край на средното камбанно поле са разположени 4 хоризонтални изпъкнали линии.

2.3. Църква „Света великомъченица Марина“

Спомената е в летописа на Хрисант Нотарас от 1720 г. като енорийска църква. Предполага се, че кърджалийските набези в Станимака от края на XVIII и от началото на XIX век са нанесли поражения. Сградата на църквата е възстановена през 1830 г., а камбанарията – през 1840 г. Сведения за църковната камбана не се откриват. Сградата претърпява промени през 1838 г., а през 1960 г. е съборена. Оцелява само камбанарията с камбаната, която обслужва разположения в близост параклис „Св. Василий“. В него са преместени иконостасът, иконите и църковната утвар от разрушената църква (Marinova 1999: 98 – 99).

В средното поле на камбанното тяло, което е със силно шуплеста повърхност, е поставен щемпел с надпис:

1. Текст по горния овал: БЛАГО ВЕЛЕГАНОВЪ
2. Текст в средното поле, хоризонтален: ИЗРАБОТИЛЪ
3. Текст по долния овал: ВЪ ПЛОВДИВЪ

Големина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 7.5 см; големина в най-издължената част в хоризонтална плоскост 12 см.

Под щемпела в средното поле е изписана дата с вдълбани тънки линии: 1923 г.

Височина на камбаната: с уши 50 см, без уши 39 см; d на отвърстието в долния край 55 см.

Украса: в горното камбанно поле е оформен фриз с растителни мотиви. Следва хоризонтална ивица, ограничена от широки изпъкнали линии. Под нея се открива огледален образ на горния фриз с растителните мотиви. В долния край на средното камбанно поле също има хоризонтална ивица с подобни мотиви. Под нея се различава леко вдлъбната ивица, ограничена в горния и в долния край с тънки изпъкнали линии.

2.4. Църква „Света Богородица – Успение“

„Света Богородица – Успение“ е енорийска църква, наричана още „Дълбоката“, а гърците я назовавали „Месохора“, т. е. намираща се в центъра на града (GBR 2004).

Построена е през XVIII век от майстори от Костурско. Според някои изследователи това е една от най-старите църкви в града. Била разрушена през размирните години на османското владичество и възстановена през 1765 г. (Marinova 1999: 95). Според Н. Хайтов църквата с патронно име „Успение Богородици“, наричана още „Богородица Дълбоката“, защото била вкопана в земята, е построена през 1765 г. със средства на македонски преселници в града „и с иждивенията на костурчаните (баща и син) Георги Димов и Димо Георгиев, които били провъзгласени за нейни ктитори“ (Haytov 1983: 143). На плоча е изписана датата 1838, май 1, която се свързва с изографисването на църквата (Stoilov 1971: 67). В началото към църквата нямало камбанария поради забрана от страна на османските власти. Използвани били едно дървено и две железни клепала, окачени на дръвчета. Над съградения през 1873 г. до кръщелнята на църковния храм параклис „Св. върховни апостоли Петър и Павел“ през 1877 г. брациговски майстори издигнали камбанария. Под купола, на скеле от дъбови греди, била поставена отлята във Виена камбана с надпис ХРАМ СВ. УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО 1872 Г. Както бе посочено по-горе, първоначално поръчаната още през 1871 г. камбана била окачена на дървено скеле, докато бъдат съградени параклисът и камбанарията над него (Stoilov 1971: 69). В свое изследване за камбанариите и камбанолеенето по българските земи Н. Тулешков пише, че строителството на камбанарията на църквата „Света Богородица Дълбоката“ в Асеновград се е осъществило от братята Иван и Ангел Драгови, брациговски майстори, през 1877 г. (Tuleshkov 2011: 161). Според други автори групата на брациговските майстори включвала освен Ангел и Ванчо Драгови и Петко Димитров (Marinova 1999: 95). Камбаната е свързана с часовников механизъм чрез лост, който задейства биенето ѝ на кръ-

гъл час. А когато трябвало тя да бие за църковен ритуал, лостът се освобождавал и клисарят механично извършвал биенето с дърпане на въже отдолу (Marinova 1999: 96).

Надписи на камбана 1

1. Надпис в долния край на средното камбанно поле с отлети букви: ПРИ кметуването на Петръ П. Костовъ

2. Надпис в горния край на долното поле с отлети букви: СТАНИМАКА 1902 г.

Височина на буквените знаци 2.5 см; ширина на хастите 0.4 см.

Графични особености

Графема Ъ в презиме КОСТОВЪ е с триъгълен сериф на хоризонталната греда. Алограф на графемата се открива в личното име ПЕТРЪ. Различава се долен полуовал, както при графема В, и над него леко извита наляво широка линия, която в горния край, излизащ над реда, е с по-силна извивка. Цифра 2 от изписаната дата 1902 г. е с долна вълнообразна хоризонтална черта.

Интерес представлява оформлението на антропонима ПЕТРЪ, подобно на изписването в църковнославянския език: Петръ (гр. πέτρα скала, камък; евр. Кифа) (Dyachenko 1900: 420), както и в българската дамаскинска книжнина от XVII век (RKBENO 2012: 661). Тази форма произхожда от старобългарски: **петръ**.

По тематика надписът е строителен.

В средното камбанно поле е отлят щемпел:

1. Текст по горния овал: ЗАВЕДЕН НА ЛАЗАРЪ
2. Текст в средното поле, хоризонтален: ВЪ ПЛОВДИВЪ
3. Текст по долния овал: Д. ВЕЛЕГАНОВЪ

Височина на щемпела в най-високата част във вертикална плоскост 8.2 см; ширина в най-издължената част в хоризонтална плоскост 12.2 см.

Височина на камбаната с уши 52 см, без уши 40 см; d на отвърстието в долния край 48 см.

Украса: на раменния пояс от горната част на камбанното тяло е разположен фриз с растителни мотиви. Надолу следват две хоризонтални ивици, отделени от широки изпъкнали линии. В долния край на средното камбанно поле е оформена тясна хоризонтална ивица в двата края с двойни, тънки, изпъкнали линии.

Надписи на камбана 2

Частите на двуредовия надпис с отлети букви в средното камбанно поле са разположени от двете страни на медальон. Двата реда на надписа са подредени съответно на нивото на горната част и на долната част на медальона.

р. 1: Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΚΥ. (Успение Богородично)

р. 2: FN ΣΤΕΝΗΜΑΧΩ 1872. (в Станимака – Асеновград)

Графични особености

На р. 2 буквеното съчетание FN, въпреки че няма следи от унищожаване на част от началната графема, трябва да се разчита като EN, гр. εν предлог със значение за място ‘в, между’ (GBR 2004): EN ΣΤΕΝΗΜΑΧΩ – в Станимака. Може да се предположи, че при отливането на камбаната се е получил дефект и вместо графема Е се е оформил контур на буквен знак F, характерен за латинската азбука. Графемите Е, Σ, Т са с триъгълни серифи на хоризонталните греди, а графемите А, Н, I, K, M, N, X, Y са с обикновени серифи на отвесните и наклонените греди.

Височина на буквените знаци 3.4 см; ширина на хастите 0.4 см.

По тематика надписът е информационен.

От другата страна на средното поле е поставен щемпел:

1. Текст по горния овал 1: ICNAZHILZER
2. Текст в средата, хоризонтален 1: K.K === HOF.
3. Текст в средата, хоризонтален 2: CLOCKEN === GIESSER
4. Текст в средата, хоризонтален 3: IN === Wr
5. Текст по долния овал: NEUSTADT 1872

Немски текст с превод:

Ignaz Hilzer (Игнац Хилцер)

k.k. Hof-Glockengießer (императорско-кралски придворен леяр на камбани)

in Wiener Neustadt 1872 (във Винер Нойщад, 1872 г.)

В средата на трите хоризонтални реда е оформена фигура с растителни мотиви, чиито детайли трудно се различават.

Височина на камбаната с уши 70 см, без уши 54 см; d на отвърстието в долния край 74 см.

Украса: камбаната е богато орнаментирана. Цялата отвесна част на горното поле е покрита с широка ивица, включваща геометрични фигури и растителни мотиви, като последните обхващат и горната част на средното камбанно поле. По цялото протежение на раменния пояс на горното поле, към отвесната му част, са отлети еднотипни растителни фигури. Двуредовият надпис в средното камбанно поле е разположен от двете страни на медальона с изображение на успението на Св. Богородица. В долната част на средното камбанно поле е оформена хоризонтална ивица с тънки изпъкнали линии отгоре и отдолу. Следва широка ивица с геометрични фигури. В средата на долното камбанно поле, на уширението, е разположена широка хоризонтална ивица с растителни фигури. В долния ѝ край има тънка изпъкнала линия.

История на надписа: според изписаните данни на щемпела на камбаната ICNAZHILZER е името на собственика на леярна за камбани в гр. Виенер Нойщад в Австро-Унгария – Игнац Хилцер, който от 1871 г. работи в съдружие със сина си Петер Хилцер. От 1875 г. фирмата е с официалното име Кралска придворна леярна за камбани „Игнац Хилцер и син“. На редове 4 и 5 на щемпела са изписани името на селището, в което е камбанолеярната, и годината на отливане на камбаната: IN === Wr / NEUSTADT 1872 (Във Виенер Нойщад 1872)[3].

2.5. Църква „Св. Николай Чудотворец“

Разположена е в югозападната част на града. Построена е в началото на XIX век. Според някои автори тази църква вероятно е една от дванайсетте станимашки църкви, за които пътешественикът Пол Люкас споменава в пътеписите си от 1706 г. (Stoilov 1971: 63). Изследователят Н. Тулешков отбелязва в своя публикация, че камбанарията на църквата „Свети Никола“ е построена от брациговски майстори – братята Иван и Ангел Драгови, през 1903 г. (Tuleshkov 2011: 161). Важно е да се отбележи, че камбанарията е изографисана отвън. Висока е 15 м. В основите е четиристенна, а от шестия метър нагоре е осемстенна. Първата ѝ част е зидана с камъни и вар, а нагоре е градеж с тухли и вар (Marinova 1999: 98).

Надписи на камбаната

В долния край на средното камбанно поле, под медальон с изображение на св. Никола, е разположен триредов надпис с отлети букви:

р. 1: ΕΚΚΛΗΣΙΑ (Църква)

р. 2: ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ (на свети Николай)

р. 3: ΕΝ ΣΤΕΝΗΜΑΧΩ (в Станимака)

Височина на буквите 2.5 см, ширина на хастите 0.6 см

По тематика надписът е информационен.

Графични особености

Графемите Γ, Ε, Σ, Τ са с триъгълни серифи на хоризонталните греди, а графемите Α, Η, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν, Υ, Χ са с обикновени серифи на отвесните и наклонените греди.

На срещуположната страна в средното камбанно поле, по цялото му протежение във вертикална плоскост, е разположен петредов надпис с отлети букви:

[3] Hilzer, Peter Ignatz (1846-1907), Glockengießer. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950 (ÖBL). Band 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1959, S. 319. <https://www.biographien.ac.at/oebl_2/319.pdf>

р. 1: ΔΑΠΑΝΗ (Разходи)

р. 2: ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ (на еснафа)

р. 3: ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ (към Трите)

р. 4: ΙΕΡΑΡΧΩΝ (йерарси)

р. 5: 1883.

Височина на буквените знаци 2.7 см; ширина на хастите 0.7 см.

По тематика надписът е ктиторски.

Графични особености

Графемите Е, Σ, Т са с триъгълни серифи на хоризонталните греди, а графемите А, Н, І, К, Λ, М, N, П, Р, Х, Y са с обикновени серифи на отвесните и наклонените греди. Двойките цифри от изписаната година са отделени на по-широко разстояние: 18 83.

В средното камбанно поле е отлят щемпел:

1. Надпис по горния овал: PETRUS HILZER
2. Надпис в средното поле, хоризонтален: C. RC === AUL.
3. Надпис по долния овал 1: CAMP. CONSTRUCTOR F.
4. Надпис по долния овал 2: V _ NEOSTADII 1883

Немски текст и превод:

PETRUS HILZER (Петрус Хилцер)

C. RC === AUL. = Caesareo-Regiae Aulae (Императорско-кралски придворен – на латински)

CAMP. CONSTRUCTOR F. = Campanarum Constructor Fecit (Изработил: конструкторът на камбани, т. е. Изработил: камбанолеярят)

V _ NEOSTADII 1883 = VINDOBONA NEOSTADII (Винер Нойщад = Wiener Neustadt), 1883 г.

В средата, между разделените части на хоризонталния ред от надписа на щемпела, е разположена фигура, която трудно се различава.

Височина на щемпела в най-високата вертикална част 9.5 см; ширина в най-дългата хоризонтална част 14 см.

Височина на камбаната с уши 70 см, без уши 55 см; d на отвърстието в долния край 77 см.

Украса: в горната част на горното камбанно поле е разположена украса с растителни мотиви. Елементи от нея във форма на триъгълници се спускат надолу до долния край на полето. В долния край на средното поле, под последния ред от надписа, е оформена изпъкнала хоризонтална ивица. Следват две ивици: горна – по-тясна, и долна – по-широка, с растителни мотиви. Растителните детайли на долната ивица са по-едри.

История на камбаната: според надписа на щемпела камбаната е отлята в камбанолеярната на гр. Виенер Нойщад, Австро-Унгария, през 1883 г. Най-отгоре е изписано името на собственика на камбанолеярната PETRUS HILZER (Петрус Хилцер). След смъртта на бащата Игнац Хилцер през 1880 г. синът Петер става едноличен собственик. Превръща предприятието в най-голямата камбанолеярна в Австро-унгарската империя.[4]

Според спомени на възрастни местни християни и на свещеници камбаната е поръчана и изработена по инициатива и със средства на дружество „Св. Три светители“. До построяването на камбанарията тя е окачена на голямо бадемово дърво в двора на църквата, което сега не съществува. Според едни сведения е била с тегло 220 кг, а според други – 360 кг. Има приятен и мелодичен звук, с който се отличава сред множеството църковни камбани в Асеновград (Marinova 1999: 98).

2.6. Църква „Св. Атанас“

Църквата „Св. Атанас“, наречена още „Аргат клиси“, т. е. аргатската църква, е построена през 1834 г. Дотогава местните аргати българи се черкували в църквите „Св. Богородица Дълбоката“ и „Св. Никола“. Поради отдалеченост, а и поради враждебното отношение на „фанариотските попове“, местните българи построили своя църква основно със собствени средства. След време тя се превърнала в средищна за железари, ковачи, сарачи. С получаваните приходи се появила възможност да бъде преустроена. От преустрояването обаче се възползвали фанариотите, които я присвоили и я превърнали в една от най-доходните църкви в града „и в най-голямата своя крепост в сърцето на българската махала“ (Haytov 1983: 150 – 152). Според други източници в началото църквата обслужвала бедняците от махала Чипчихор. Била вкопана 3 – 4 стъпала в земята, с покрив от каменни плочи. Камбанарията, до входната врата на западната стена, също била нестабилна и обкована с гвоздеи. В периода 1918 – 1925 г. храмът бил подновен. Издигнатите стени, новият покрив и масивната камбанария променят структурата на сградата (KINA 1989: 39 – 40).

Камбанарията, нестабилна, обкована с гвоздеи, била разположена до входната врата на западната стена на църквата. Преустроена е през 1897 г., като е иззидана с тухли, има партер с колонада, първи етаж, галерия. Следват преустройства през 1918 – 1925 и 1931 – 1933 г. Според архивите на църквата, тъй

[4] Hilzer, Peter Ignatz (1846-1907), Glockengießer. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950 (ÖBL). Band 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1959, S. 319. <https://www.biographien.ac.at/oebl_2/319.pdf>

като енорията ѝ се разширила с цял нов квартал, а камбаната била малка и не се чувал звънът ѝ навсякъде, при второто преустройство църковното настоятелство взема решение да бъде закупена нова камбана с тежина близо 400 кг, а старата да се запази (Marinova 1999: 97). За съжаление, няма сведения за съдбата на старите църковни камбани. Датировката на днешните е съвсем скорошна.

На звънарната площадка на камбанарията има поставена на пода камбана. В долния край на средното камбанно поле е разположен едноредов надпис с отлети букви: ДАР ОТ ГЕОРГИ. ЕКАТЕРИНА, ПЕТЯ И ЕЛЕНА ПЕТРОВИ – 2007.

Височина на буквите 2.5 см, широчина на хастите 0.4 см.

Графични особености

Графемите Д и Л са със задна отвесна греда и предна наклонена, но и леко извита в средата навън. От сбора на двете хасти в горния край започва къса хоризонтална линия наляво, стигаща до нивото на долния край на предната наклонена греда.

В средното камбанно поле е отлят щемпел:

1. Текст по горния овал: ФИРМА ВЕЛЕГАНОВ
2. Текст в средното поле, хоризонтален, ограден в двата края с тънки контурни изпъкнали овални линии: ОСНОВАНА 1872 Г.
3. Текст по долния овал: ПЛОВДИВ

Горният и долният текст по овала са разделени в началото и в края от широки изпъкнали точки.

Височина на щемпела в най-високата вертикална част 6.4 см; дължина в най-дългата хоризонтална част 10.4 см.

Височина на камбаната с уши 78 см, без уши 50 см; d на отвърстието в долната част 60 см.

Украса: в отвесната част на горното камбанно поле са разположени на равни отстояния едри фигури с флорални мотиви. Под тях е оформена хоризонтална ивица с горна и долна изпъкнала линия. В горния край на средното камбанно поле, под хоризонталната ивица, също има разположени на равни отстояния фигури с растителни мотиви. В долния край на средното камбанно поле са оформени три изпъкнали, хоризонтални, тънки линии, като между горните две има широка вдълбана ивица.

На камбанарията са провесени 4 нови малки камбани с различна големина, изработени в Гърция. На някои от тях е поставен щемпел с надпис на гръцки език:

1. Текст по горния овал: ΧΥΤΗΡΙΑ (леярна, леярен завод)
2. Текст в средата, хоризонтален: ΑΦΟΙ. ΤΣΙΤΟΥΡΑ
3. Текст по долния овал: ΠΕΙΡΔΙΑΣ

Височина на щемпела в най-изпъкналата във вертикална плоскост част 5 см; дължина на най-издължената в хоризонтална плоскост част 8.5 см.

Украса: отделните камбани са с различно разделение на камбанните полета. На три от тях камбанното тяло е разделено несъразмерно на три части с тройни, тънки, изпъкнали, хоризонтални линии. Според това деление горното камбанно поле стига до под средата на класическото средно поле, което се оказва много малко. Долното камбанно поле започва след скосението на камбанното тяло към отвърстието в долната част. В горното камбанно поле украсата включва клонка във вертикална плоскост, а встрани от нея има фигури на светци в цял ръст, които трудно се различават. В средното поле са разположени щемпел и отделни фигури като медальони.

На друга камбана в класически оформеното средно камбанно поле, ограничено отгоре и отдолу с хоризонтални ивици с изпъкнали широки линии в двата края, е разположена украсата: щемпел, под който има клонка, а от двете ѝ страни се различават фигурите на светци.

2.7. Църква „Свети Димитър“

Църквата е трикорабна, едноапсидна, с купол, притвор и камбанария. Строена е в периода 1866 – 1868 г., а е зографисана през 1930 г. Българите, които се включили активно в построяването на църквата „Св. Троица“, били принудени да я изоставят в гръцки ръце и започнали да строят на нова църква „Св. Димитър“. За строежа издействали специален документ – ираде ‘постановление, указ’ (ATBR 2009), от властите в Цариград с помощта на пловдивски чорбаджии (Stoilov 1971: 75). Според други изследователи църквата била завършена през 1866 г. въпреки гъркоманските опити да възпрепятстват строежа, като помощи за изграждането ѝ били получени от гр. Търново. Според изискванията на султанския ферман ‘писмена султанска заповед, султански указ’ (ATBR 2009) зидовете ѝ били направени не с хоросан, а с кал, защото била предназначена за прости хора – чифчии и аргати (Haytov 1983: 185, 186).

На източния край на камбанарията, в оформена плитка ниша със сводест горен край, е поставен осемредов надпис с вдълбани букви, оцветени със синя боя:

р. 1: ВЪ ЦАРУВАНИЕТО НЦВ. ФЕРДИНАНДЪ I˘–

р. 2: КНЯЗЪ БЪЛГАРСКИЙ

р. 3: СЪГРАДИ СЕ ТАЯ КАБАНАРИЯ И СЕ КУПИ И ПО

р. 4: СТАВИ ГОЛѢМАТА КАМБАНА СЪ ИЖДИВЕНИЕТО

р. 5: НА ПЬРВАТА БЪЛГАРСКА ЦЬРКВА ВЪ Г. СТАНИМАКА

р. 6: СВ. В. М. ДИМИТРИЯ МИРОТОЧИВАГО

р. 7: ГРАДѢНИЕТО СЕ ПОЧНА НА 2˘– ОКТ. 1891 Г.

р. 8: А СЕ СВЪРШИ НА 10˘– ЮЛИЯ 1892 Г.

Над надписа е изрисувана клонка с листа, която е с леко сферична форма, следвайки контура на горния сферичен край на нишата. В средата, над клонката, е оформен християнски кръст ботони с листа от детелина в краищата на хоризонталната греда и в горния край на отвесната. Детелината символизира Светата Троица.

Надписът дава ценни исторически сведения за времето на построяване на камбанарията в общобългарски план и в частност за тогавашния град Станимака (дн. Асеновград). Споменава се за закупена и поставена църковна камбана. Отбелязано е, че за времето си това е „първата българска църква в Станимака“, т. е. църквата, в която са се черкували гражданите на Станимака с българско самосъзнание.

Графични особености

Буквите са вдълбани. Разположени са в правилни редове. Някои от тях са с оформление за курсивен шрифт: Ъ, Е, З, К, С, Ч. Поради липсата на място на някои редове има графични думи (налице е слято изписване на две и повече думи – р. 3, 4, 5, 6). На р. 7 под графема Ѣ се откриват контури на курсивна графема Е с горен затворен кръг и с елипсовидна извивка надясно в долния край на хастата. Графема Δ е с островръх горен край. Някои от графемите са със серифи: Ъ, Б, Г, Δ, Т, Ц. Оформлението на графема У наподобява това на Ч.

Правописни особености

Открива се употреба на графема Ѣ и на краесловни ерове. Налице е изписване на група *ър / ръ* в облик *ьр*: СВ*ЬР*ШИ, П*ЬР*ВАТА, *ЦЬР*КВА. Прилагателните имена от м. р. в ед. ч. окончават на *-ий*: БЪЛГАРСКИЙ; отглаголните съществителни окончават на *-ие* (чл. *-ието*): ЦАРУВАНИЕТО. Откриват се падежни форми: СВ. В. М. ΔИМИТРИЯ МИРОТОЧИВАГО.

Камбанарията, построена през 1891 г., е с часовник с двоен циферблат, за да се вижда от двете страни на кулата. Пари за часовника се събрали едва през 1904 г. Интерес представляват данните за църковните камбани в архивите на църквата. През 1933 г. е доставена камбана, отлята от братята Ст. и Хр. Алексови в Пловдив, която е със слаб звук и когато бие часовникът, не се чува добре навсякъде. Според недоволните енориаши новата камбана е спукана, няма тон „до“, а „сол диез“, който не хармонизира с тон „фа“ на малката камбана. Тежала 468 кг и била с цена 60 лв. за килограм. Настояват дефектната камбана да се замени с нови две, от които едната да е с тегло 330 кг и да има тон „до“, а другата да е с тегло 90 кг и да има тон „ла“. По този начин на камбанарията ще има три камбани: старата с тон „фа“ и новите с тон „до“ и „ла“. През 1934 г. енориашите предлагат двете камбани да се заменят с нова, тежаща 400 – 450 кг,

която да е пригодена за градски часовник. Предложени са три оферти: на Георги Д. Алексиев от София, на Димитър М. Алексиев от София и на братя Алексови от Пловдив. Приета е офертата на Димитър Алексиев, но след продължителна преписка църковното настоятелство през 1938 г. се обръща към камбанолеяря Благо Велеганов от Пловдив, чиято фирма била с добра репутация, да замени старата спукана камбана с нова благозвучна (Marinova 1999: 96). За съжаление, днес има запазена една стара камбана на камбанарията, а други две са с датировка от 50-те години на XX век.

Надписи на днешните църковни камбани

Камбана 1

Четириредов надпис с отлети букви е разположен в средното камбанно поле:

р. 1: ХРАМ

р. 2: „СВ. ДИМИТЪР“

р. 3: ГР. АСЕНОВГРАД

р. 4: 1951 Г.

Височина на буквите 2.5 см; ширина на хастите 0.4 см.

Графични особености

Графема Д е оформена с отвесна задна греда и с наклонена предна, която в средната си част е с лека извивка навън. В горния край от връзката на двете греди започва къса хоризонтална черта наляво до нивото на долния край на предната наклонена греда. Двата края на долната хоризонтална греда завършват със серифи.

Текстът е информационен.

От другата страна по овала, в средната част на средното поле, е поставен щемпел:

1. Текст по горния овал: ΛАЗАР БΛ. ВΕΛΕГАНОВ
2. Текст в средата, хоризонтален: ИЗРАБОТИΛ
3. Текст по долния овал: ПΛОВΔИВ

Височина на щемпела в най-високата му част 8.5 см; ширина в най-издължената му хоризонтална част 13 см.

Графични особености

Графеми Λ и Δ са с островърхи горни краища.

Височина на камбаната с уши 70 см, без уши 54 см; d при отвърстието 78 см.

Украса: на раменния пояс в горното камбанно поле са оформени едри фигури с флорални мотиви. Под тях е разположена хоризонтална ивица, ограничена с дебели изпъкнали линии в горния и долния край. В горния край на средното

камбанно поле, под хоризонталната ивица, са отлети фигури с флорални мотиви. В долния край на средното камбанно поле е оформена хоризонтална ивица с геометрични фигури. Под нея има вдълбана хоризонтална ивица с изпъкнали линии в горния и долния край. В долния край на долното камбанно поле е разположена широка изпъкнала линия.

Камбана 2

Триредов текст с отлети букви е разположен в долната част на средното поле:

р. 1: ХРАМ

р. 2: „СВ. ДИМИТЪР“

р. 3: АСЕНОВГРАД 1951 Г.

Височина на буквите 2.5 см; ширина на хастите 0.4 см

Графични особености – същите като на надписа от камбана 1.

Текстът е информационен.

От другата страна, по овала на средното поле, е поставен щемпел:

1. Текст по горния овал: ЛАЗАР БЛ. ВЕЛЕГАНОВ
2. Текст в средата, хоризонтален: ИЗРАБОТИЛ
3. Текст по долния овал: ПЛОВДИВ

Височина на щемпела в най-високата му вертикална част 8.5 см; ширина в най-издължената му хоризонтална част 13 см.

Графични особености – трудно се различават графемите поради наличието на шупли на камбанното тяло.

Височина на камбаната с уши 54 см, без уши 44 см; d при отвърстието в долния край 66 см.

Украса – същата като на камбана 1.

Камбана 3

Едноредов кирилски надпис с отлети букви е разположен в горното камбанно поле: ЗАВОДЪ Т ва А. С. ЛАВРОВЪ. ВѢСЪ 6 П. 2 Ф.

Графични особености

Надписът е ограден от прави изпъкнали линии отгоре и отдолу, а в двата края е ограничен с изпъкнали, отвесни, елипсовидни линии. Буквените знаци са тесни, ъглести, хоризонталните им греди са наклонени, с извивки. Началните букви на думите са оформени като главни. Това важи и за буквите, изписани като съкращения. В съчетанието **Т ва** двете букви с по-дребен шрифт са изписани в горния край на реда. Отбелязаните цифри са вдълбани на отлети правоъгълни пространства – като част от надписа. Шрифтът им е доста по-дребен в сравнение с шрифта на отлетите букви. Графемите А, Д, Ъ, Т, Л, Ѣ са със серифи.

Височина на буквите: главни 3 см; малки 2.5 см; ширина на хастите 0.3 см. Височина на камбаната с уши 58 см; без уши 45 см; d на отвърстието в долния край 53 см.

По тематика надписът е строителен и информационен.

Украса: камбаната е с крушовидна форма. Украсата, както и надписът са разположени в горното камбанно поле. От двете страни на надписа, над и под него са оформени хоризонтални ивици, ограничени от изпъкнали правоъгълни линии. В тях са отлети геометрични фигури.

История на камбаната: на надписа на църковната камбана не е отбелязана дата на отливането ѝ. Изписано е името на собственика на камбанолеярния завод, в който тя е отлята – А. С. Лавров. Според руски изследователи в края на XIX и в началото на XX век в Русия е имало камбанолеярен завод, чийто собственик е А. С. Лавров. Създаден е през 1876 г. в околностите на гр. Луга, а по-късно е преместен в гр. Гатчин, разположен в близост до гр. Петербург. Първоначално в завода се произвеждат запасни части за артилерийски оръдия, а от 1882 г. вече се отливат камбани (Yakovlev 2015: 154 – 155). Известен е с името Завод А. С. Лаврова. През 1894 г. се създава Товарищество Гатчинского завода А. С. Лаврова, известно още като Товарищество завода А. С. Лаврова (Yakovlev 2015: 135, 156). Графичните особености на текста на църковната камбана (употреба на краесловен еров знак, а също на графема ѣ) показват, че тя е отлята във времето преди правописната реформа от 1918 г. (Abramenko 1918). Пасажът от текста на камбаната ЗАВОДЪ Т ва А. С. ЛАВРОВЪ показва, че тя е отлята в завода след 1894 г.[5] Според фасадния надпис на камбанарията на църквата „Св. Димитър“ тя е построена през 1891 – 1892 г. Вероятно тогава е закупена „голямата камбана“ и е поставена на камбанарията. За съжаление, не се споменава откъде е закупена тя. През този период заводът на Лавров в Гатчина е работел и може да се предположи, че става въпрос за закупена от Русия камбана. Важно е да се отбележи, че в Новгородския музей на камбаните твърде малко са запазените експонати от завода на А. С. Лавров в Гатчин, особено пък църковни камбани (Yakovlev 2015: 156). По този начин камбаната от камбанарията на асеновградската църква „Св. Димитър“ представлява важен паметник на руското камбанолеярство от края на XIX век.

2.8. Църква „Света Троица“

Църквата е трикорабна, трикуполна, едноапсидна. Строена е през 1850 г., а е зографисана през 1866 г. Построена е по споразумение между българи и гърци на единия клир да се пее на славянски език, а на другия – на гръцки.

[5] За съжаление, всичките ми опити да се свържа с руски специалисти в областта на история на камбанолеенето в Русия, останаха безрезултатни.

Впоследствие гърците изгонват българите и те са принудени да построят нова църква „Св. Димитър“. Камбанарията на църквата „Св. Троица“ е строена доста по-късно – през 1936 г., и е „с чужда за нея архитектура“ (Stoilov 1971: 74 – 75). Според други изследователи строежът на църквата започнал през 1857 г. с разчистване на мястото. През 1862 г. работата стигнала „до покрив“. Но се случили неразбории, довели дори до масово сбиване между българи и гърци. Турската власт организирала смесена комисия, в която присъствал и пловдивският гръцки владика. Решението било църквата да е гръцка, а на българите да се върнат вложените парични средства, но пари така и не били върнати (Haytov 1983: 182 – 184). Сведения от архива на църквата сочат, че тя е построена през 1850 – 1852 г. от уста (майстор) Васил Димов от с. Югово, Пловдивско. Камбанарията с височина 20 м е построена през 1938 г. В наличните писмени документи не се откриват данни за камбаните на църквата (Marinova 1999: 98).

За съжаление, не бях допуснат да проуча камбаните на камбанарията поради лошото състояние на стълбите (според твърдението на свещеника, служещ там).

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Прегледът на надписите на църковни камбани от източноправославните християнски храмове в Асеновград е допълнение към богатата история, в частност църковната история, на града. За разлика от други български селища, в някои от множеството действащи църкви на Асеновград са запазени стари църковни камбани, чиито надписи включват интересна фактология. Важно е да се отбележи, че има запазени стари църковни камбани с датировка от втората половина на XIX век, отлети в Австрия, както и такава, отлята в Русия. Камбаните, отлети в България, са дело предимно на братя Велеганови, чиято камбанолеярна е в близкия гр. Пловдив. На девет камбани е поставен техен щемпел наред с друг текст, а на две от тях е отбелязан само щемпел. Едва един щемпел е на фирма „Алексови“ / „Алексиеви“, чиито представители също са отливали камбани за църкви в Родопите и в Тракия. Според графичното оформление на текстовете преобладават тези с отлети букви. Едва един надпис на църковна камбана е с вдълбани букви.

Що се отнася до датировката, стари са камбаните с гръцки надписи (1872 и 1883 г.). От камбаните с кирилски надписи преобладават тези от средата на XX век: 1948 – 1951 г. Една е с датировка от началото на века (1902) и две от първата му половина (1923, 1933 г.). Това е свързано и с използваните кирилски шрифтове, като преобладават текстове на съвременната книжовна норма. Може да се предположи, че старите църковни камбани от края на XIX и от началото на

XX век в църковните храмове са били претопявани, след като са ставали негодни за употреба, тъй като за отливане на нови камбани са били нужни немалко парични средства. По тематика най-многобройни са дарителските надписи на камбани (5), следвани от информационните (4) и от строителните (3). Засвидетелстван е едва един възпоменателен надпис.

Благодарности: Изказвам благодарност към Теде Кал – професор по южнославянски езици и литература в Университета „Фридрих Шилер“ в Йена, Германия, председател на Комисията за изчезващи езици и културно наследство към Австрийската академия на науките, за превода на текстовете от немски на български език.

Литература / References

Abramenko 1918: Abramenko, F. *Novoe Russkoe pravopisanie*. Moskva: Izdanie tovarishchestva “V. V. Dumnov, Nasledniki Br. Salaevykh”. (**Абраменко 1918**: Абраменко, Ф. *Новое Русское правописание*. Москва: Издание товарищества «В. В. Думнов, Наследники Бр. Салаевых».)

ATBR 2009: *Akademichen tursko-balgarski rechnik*. Sofia: RIVA. (**АТБР 2009**: *Академичен турско-български речник*. София: РИВА.)

D‘iachenko 2004: D‘iachenko, Gr. *Polnyĭ tserkovnoslavianskiĭ slovar‘* [Repr. vospr. izd. 1900 g.]. Moskva: Otchiĭ dom. (**Дьяченко 2004**: Дьяченко, Гр. *Полный церковнославянский словарь* [Репр. воспр. изд. 1900 г.]. Москва: Отчий дом.)

Evlia Chelebi 1972: Evlia Chelebi. *Patepis*. Sofia: Izdatelstvo OF. (**Евлия Челеби 1972**: Евлия Челеби. *Пътепис*. София: Издателство ОФ.)

FPB 1975: *Frenski patepisi za Balkanite. XV – XVIII v*. Sofia: Nauka i izkustvo. (**ФПБ 1975**: *Френски пътеписи за Балканите. XV – XVIII в.* София: Наука и изкуство.)

GBR 2004: *Gratsko-balgarski rechnik. Vtoro preraboteno izdanie*. Sofia: MAG-77. (**ГБР 2004**: *Гръцко-български речник. Второ преработено издание*. София: МАГ-77.)

Haytov 1983: Haytov, N. *Asenovgrad v minaloto. Istoricheski ocherk. Vtoro izdanie*. Plovdiv: Izdatelstvo “Hristo G. Danov”. (**Хайтов 1983**: Хайтов, Н. *Асеновград в миналото. Исторически очерк. Второ издание*. Пловдив: Издателство „Христо Г. Данов“.)

Ivanov 1911: Ivanov, Y. Asenovata krepost nad Stanimaka i Bachkovskiyat manastir. – *Izvestia na Balgarskoto arheologichesko druzhestvo*, t. 2, svezka 1. (**Иванов 1911**: Иванов, Й. Асеновата крепост над Станимака и Бачковският манастир. – *Известия на Българското археологическо дружество*, т. 2, свезка 1.)

Iakovlev 2015: Iakovlev, N. Kolokola russkikh kolokol‘nykh zavodov XIX – nachala XX v. s opoznavatel‘nymi nadpisiami proizvoditeleĭ v sobranii Novgorodskogo muzeia-zapovednika. – In: *Materialy nauchnoĭ konferentsii 22 – 23 avgusta 2014 goda*. Rostov: GMZ “Rostovskiĭ Kreml”. (**Яковлев 2015**: Яковлев, Н. Колокола русских колокольных заводов XIX – начала XX в. с опознавательными надписями производителей в собрании Новгородского музея-заповедника. – В: *Материалы научной кон-*

ференции 22 – 23 августа 2014 года. Ростов. ГМЗ «Ростовский Кремль». <https://www. rostmuseum.ru/upload/iblock/c39/c39ddc8cbb5479039a588ad45e9f82b8.pdf> [15.10.2025 г.])

KINA 1989: *Kulturno-istorichesko nasledstvo v Asenovgradskiya kray*. Sofia: DI "Septemvri" (**КИНА 1989**: *Културно-историческо наследство в Асеновградския край*. София: ДИ „Септември".)

Marinova 1999: Marinova, G. Kambanarii i kambani ot Asenovgrad. – *Kambanata – bit, obred, mit. Godishnik na EM Plovdiv*, 4. (**Маринова 1999**: Маринова, Г. Камбанарии и камбани от Асеновград. – *Камбаната – бит, обред, мит. Годишник на ЕМ Пловдив*, 4.)

RKBENO 2012: *Rechnik na knizhovniya balgarski ezik na narodna osnova ot XVII vek (varhu tekst na Tihonravoviya damaskin)*. Sofia: Izdatelstvo "Valentin Trayanov". (**РКБЕНО 2012**: *Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст на Тихонравовия дамаскин)*. София: Издателство „Валентин Траянов".)

Stoilov 1971: Stoilov, St. *Asenovgrad – ognishte na stroitelni tradicii*. Sofia: DI "Tehnika". (**Стоилов 1971**: Стоилов, Ст. *Асеновград – огнище на строителни традиции*. София: ДИ „Техника".)

Tuleshkov 2011: Tuleshkov, N. *Arhitekturnoto izkustvo na starite balgari*. T. 4. Sofia: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov" i "Arh i Art". (**Тулешков 2011**: Тулешков, Н. *Архитектурното изкуство на старите българи*. Т. 4. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов" и „Арх и Арт".)

Yeromonah Pavel 1987: Yeromonah Pavel. Svedeniya za balgarskata tsarkva v patepis na Yerusalimskiya patriarh Hrisant Notaras ot 1720 g. – *Duhovna kultura*, № 7. (**Йеромонах Павел 1987**: Йеромонах Павел. Сведения за българската църква в пътепис на Йерусалимския патриарх Хрисант Нотарас от 1720 г. – *Духовна култура*, № 7.)

ΚΑΪΛΑΝΗ,
ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ
ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ
ΙΕΡΑΡΧΩΝ
1883

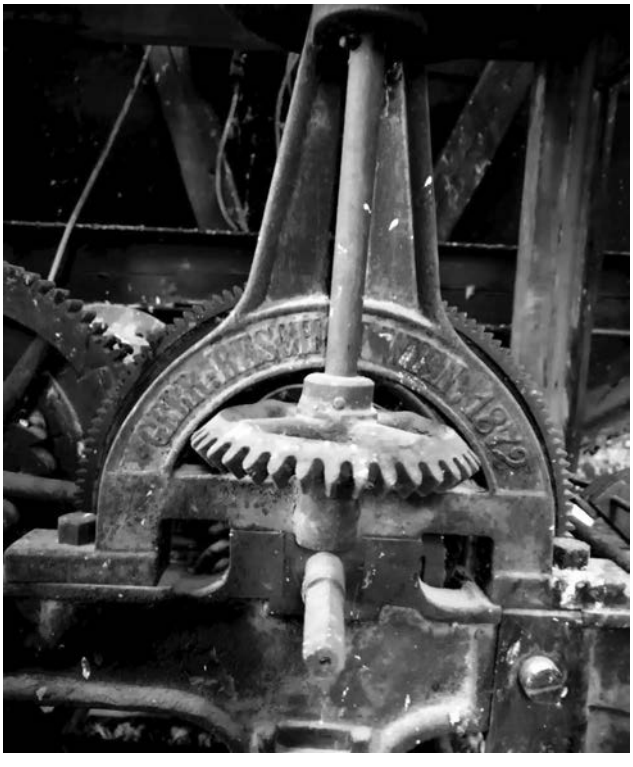

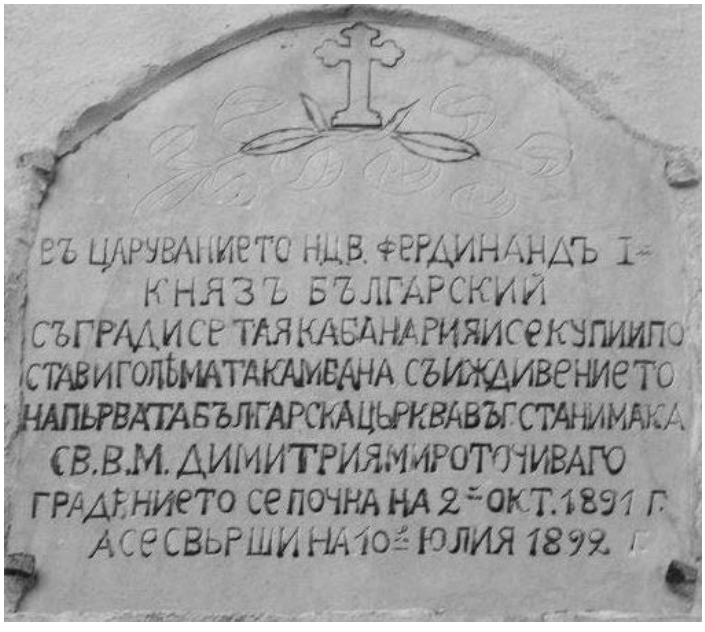
ВЪ ЦАРУВАНИЕТО НЦВ. ФЕРДИНАНДЪ I=
КНЯЗЪ БЪЛГАРСКИЙ
СЪГРАДИСЕ ТАЯ КАБАНАРИЯ ИСЕКУПИ ПО
СТАВИ ГОЛѢМАТА КАМВАНА СЪИЖДИВЕНИЕТО
НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ЦЪРКВА ВЪ СТАНИМАКА
СВ. В. М. ДИМИТРИЯ МИРОТОЧИВАГО
ГРАДѢНИЕТО СЕ ПОЧНА НА 2= ОКТ. 1891 Г.
А СЕ СВЪРШИ НА 10= ЮЛИЯ 1899 Г.

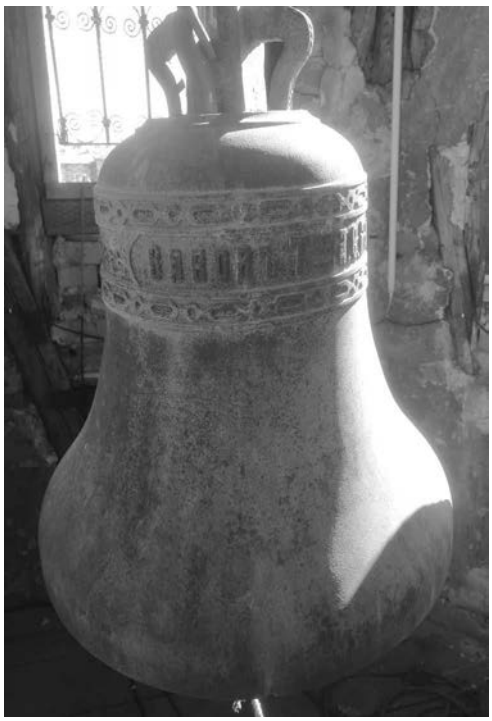

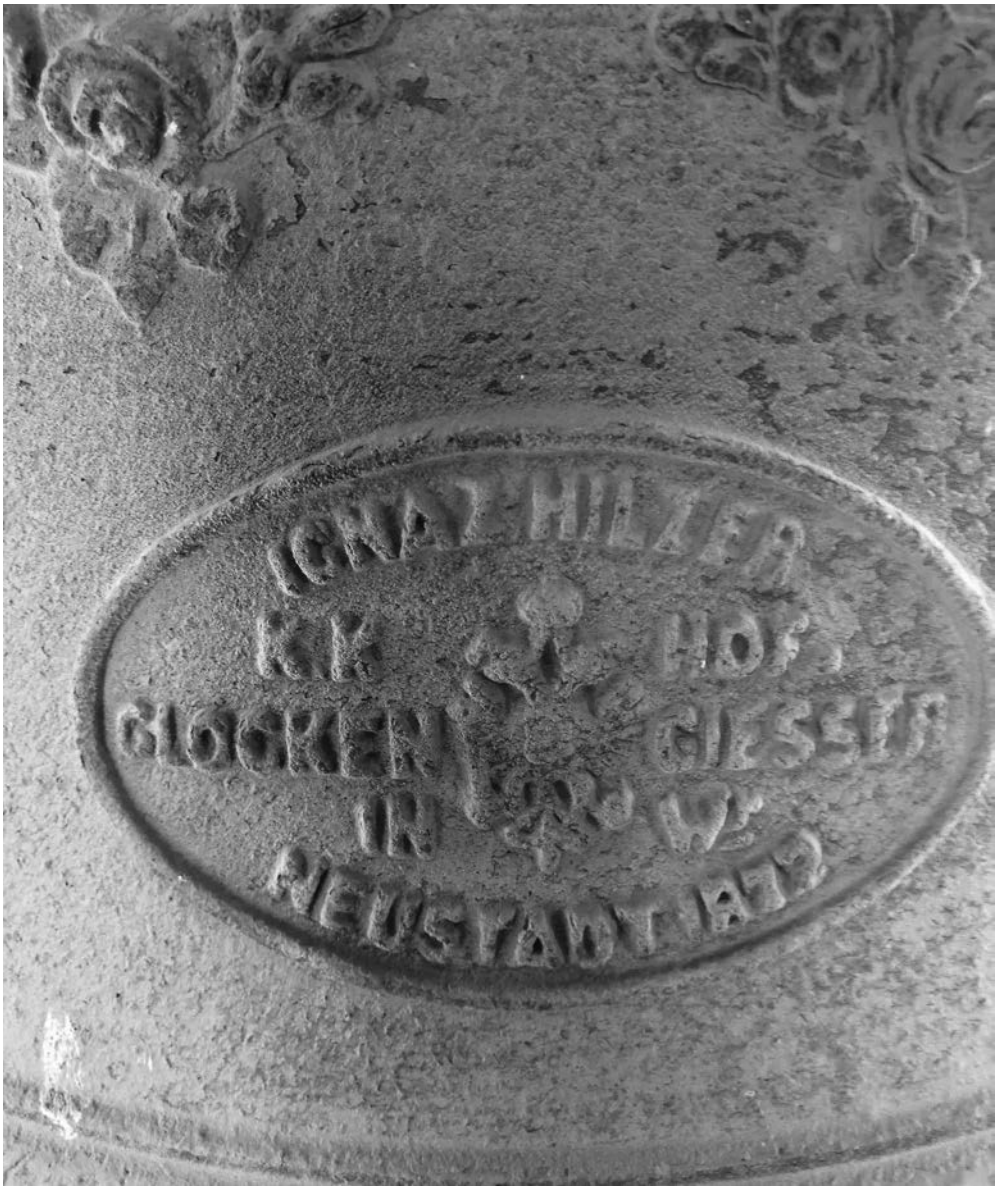

Георги Митринов
Институт за български език
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, блок 17
София 1113, България
g_mitrinov@abv.bg
https://orcid.org/0000-0002-0047-3276

Georgi Mitrinov
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria
g_mitrinov@abv.bg
https://orcid.org/0000-0002-0047-3276